

VISOKOŠOLSKO IZOBRAŽENI KADRI NA OBALI MED SOCIALIZMOM IN POSTSOCIALIZMOM

Iztok OSTAN

mag., višji predavatelj, Visoka pomorska in prometna šola, 66320 Portorož, Pot pomorščakov 4, SLO
MD., senior lector, Dipartimento marittimo e dei trasporti Pirano, Università di Lubiana, 66320 Portorose, Via dei marittimi 4, SLO

IZVLEČEK

Članek je analiza podatkov o izobrazbeni strukturi zaposlenih v družbenem sektorju na Obali v obdobju 1976-1993 v primerjavi s Slovenijo in z razvitim svetom. Primerjani so trendi razvoja v letih 1976-1986 s tistimi v kasnejšem obdobju. V Sloveniji se je v zadnjem petletju izobrazbena sestava zaposlenih hitro dvigala, a je zaostanek za razvitim svetom še 25-30 let. Obala že desetletje nekoliko presega republiško raven izobrazbe.

V letu 1990 je bila zaključena študija o izobraževanju manjšin, v kateri so bili analizirani podatki o visokošolskih kadrovskih potencialih Obale¹. Predstavljala je nadaljevanje sistematičnega preučevanja te problematike v preteklem desetletju². Žal pa zaradi avtorjeve časovne stiske njeni rezultati še niso bili objavljeni v strokovnih revijah. V prvem delu pričujočega članka predstavljam izsledke omenjene raziskave, ki osvetljujejo to problematiko v času socializma, v drugem pa še analizo njenih aktualnih preučevanj, ki kažejo na tendence razvoja v Sloveniji in na Obali v času prehoda v postsocializem.

1. ZNANJE V SLOVENIJI V OBDOBJU (KVAZI)SAMOUPRAVLJANJA

Zaradi naraščajočega pomena znanja v svetu ne bo odveč, če na kratko povzamemo že objavljene izsledke o tej problematiki v našem polpreteklem razvoju.

Preučevalci ekonomskega razvoja ZDA so ugotovili, da je bilo znanje že v obdobju 1929-1957 najpomembnejši dejavnik ekonomskega razvoja, saj je prispevalo kar 43% gospodarske rasti (23% vlaganja v izobraževanje, 20% v napredek znanosti)³. Tudi v drugih razvitih deželah je bil pomen vlaganj v znanje občuten

1 Glej Ostan, Iztok: Izobraževanje italijanske narodnostne manjšine v Sloveniji in slovenske narodnostne manjšine v Italiji kot dejavnik njenega razvoja. - izvajalec: Ljubljana: Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani; naročnik: Koper: Izvršni svet skupščine skupnosti obalnih občin, 1990, str. 44

2 Glej npr.:

- Zohil, Josip; Ostan, Iztok: Visoko šolstvo na Obali. - Primorska srečanja, marec 1982

- Zohil, Josip et al.: Znanje in inovacijska dejavnost na Obali, poročilo o raziskavi. - Portorož: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Višja pomorska šola Piran, 1985

- Ostan, Iztok; Černigoj, Aldo: Neugodni trendi razvoja visokošolsko izobraženih kadrov na Obali. - Primorska srečanja, 54/85, str. 264-266

- Marušič, Milan et al.: Analiza potreb po pedagoških delavcih na območju južne Primorske do leta 2000 (s posebnim upoštevanjem specifičnih potreb na narodnostno mešanem področju). - Koper: Obalno pedagoško društvo, 1986;

- Poles-Brozović, Irena et al.: Izobraževanje za potrebe kmetijstva na Obali, poročilo o raziskavi. - Portorož: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Višja pomorska šola Piran, 1990

3 Gragovac, P. et al.: Ekonomika Jugoslavije, Opći dio. - Zagreb: Informator, 1980, str.190

in je sčasoma še naraščal. Na japonskem je npr. vlaganje v znanje prispevalo v letih 1955-1959 sicer le 20%, vendar pa se je pomen znanja v naslednjih letih močno povečeval in je tako v letih 1975-1981 vplival na gospodarsko rast celo s 65%⁴.

Bistveni element tega procesa pa je, kot rečeno, prav izobraževanje.

Strokovnjaki praviloma ocenjuje ustreznost izobrazbene sestave zaposlenih v neki deželi s pomočjo več kriterijev:

- s tehnološkim kriterijem,
- s pomočjo mednarodnih primerjav in
- na osnovi trga delovne sile.

Po prvih dveh kriterijih je imela Slovenija v preteklem obdobju zelo neugodno sliko. Predvsem je bilo preveč nekvalificiranih in polkvalificiranih delavcev, še posebno z vidika mednarodnih primerjav pa je bilo očitno pomanjkanje kadrov z visoko in višjo izobrazbo. Naj podamo v ilustracijo tega problema le primerjavo med ZDA iz leta 1971 in Slovenijo 15 let kasneje (1986). Tehnološki zaostanek Slovenije za razvitim svetom je namreč v začetku osemdesetih let znašal od 10 do 15 let, zato bi lahko pričakovali, da naj bi Slovenija dosegla izobrazbeno raven ZDA iz začetka sedemdesetih let vsaj sredi osemdesetih let (če naj bi njena izobrazba ustrezala že doseženi tehnologiji). Toda podatki, ki jih prikazujemo v spodnji tabeli, kažejo drugače.

Izobrazba	Sestava (v %)	
	ZDA 1971	Slovenija 1986
Visoka	14,6	5,5
Višja	12,0	5,9
Srednja (4 leta)	37,5	18,6
Srednja (1-3 leta)	16,9	33,3
Osnovna (8 let in manj)	19,0	36,7
Skupaj	100,0	100,0

Tabela 1: Izobrazbena sestava ZDA in Slovenije v tehnološko primerljivih obdobjih. Viri: Jerovšek, Janez: *Izobrazba in ekonomska uspešnost*. - Ljubljana: Univerzum 1980, str. 143; Statistični letopis 1993. - Zavod za statistiko republike Slovenije, 1993, str. 144.

Vidimo, da je bilo v ZDA leta 1971 že 26,6% zaposlenih z visoko ali višjo izobrazbo, medtem ko jih je bilo v Sloveniji 15 let kasneje le 11,4%. Dežele, ki so imele že v začetku sedemdesetih let vsaj 10% zaposlenih z visoko izobrazbo, pa so bile še Japonska, Kanada in Švedska⁵. Visoko izobraženih strokovnjakov bi morali imeti pri nas v drugi polovici osemdesetih let vsaj dvakrat več, kot jih je dejansko bilo.

Kljub objektivnemu pomanjkanju strokovnjakov pa na trgu delovne sile nikakor ni čutili tega. Prej nasprotno: podjetja so v glavnem povpraševala po nekvalificirani in polkvalificirani delovni sili⁶. Empirično raziskovanje pa je pokazalo, da je obstoječi razvojno-raziskovalni kadrovskega potencial v podjetjih zelo neizkoriščen⁷.

Raziskovalci te problematike smo poudarjali, da vzrok za tako deviacijo delovanja podjetij niso (razviti) samoupravni odnosi. Veliko empiričnih študij vplivnosti v podjetjih je pokazalo, da t.i. "samoupravljalci" dejansko nimajo vpliva na odločitve podjetij in so pač le statisti, "dvigovalci rok" v samoupravnem cerimonu, v katerem so imeli glavni vpliv vodstveni delavci (v podjetjih v povezavi s tistimi v državni upravi, bankah drugih zunanjih centrih moči)⁸. V času vse večjega naraščanja pomena znanja za ekonomski razvoj bi spodbujanje inovacij v podjetjih, zaposlovanje novih visokoizobraženih strokovnjakov omajalo dominantni vpliv obstoječih centrov moči, zato so vodstva dejansko zavirala uporabo kvalitativnih dejavnikov razvoja. Nizko povpraševanje po znanju je bilo tako v poznem socializmu v veliki meri pogojeno s kvazi samoupravnimi odnosi oz. z dominacijo menežmenta nad t.i. samoupravljalci⁹.

2. KADROVSKI POTENCIAL OBALE V OBDOBJU SOCIALIZMA¹⁰

V tem poglavju bomo analizirali izobrazbeno sestavo zaposlenih na Obali v času od leta 1976 do 1986. Gre za izbrano desetletno "sredinsko" obdobje samoupravnega socializma, ki se končuje nekoliko pred njegovim zlomom v letu 1988 in začnjenja nekoliko po uveljavitvi ustavnih sprememb iz leta 1974.

4 Žuzek, Boris: Premalo znanja za prehod v inovacijsko družbo. - Gospodarski vestnik, 5.8.1988

5 Jerovšek, Janez: Izobrazba in ekonomska uspešnost. - Ljubljana: Univerzum 1980, str. 104

6 Prav tam, str. 153

7 - Zohil, Josip et al.: Znanje in inovacijska dejavnost na Obali; 2. del, Empirična raziskava. - Portorož: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Višja pomorska šola Piran, 1985, str. 21,22

8 Povzetek teh raziskav v Sloveniji in rezultate tovrstnega empiričnega raziskovanja v industrijskih podjetjih na Obali glej npr. v Zohil, Josip et al.: Znanje in inovacijska dejavnost na Obali, poročilo o raziskavi. - Portorož: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Višja pomorska šola Piran, 1985

9 Ostan, Iztok: Vpliv družbene lastnine produkcijskih sredstev v ekonomskem smislu na inovacijsko dejavnost v Jugoslaviji: magistrsko delo. - Ljubljana: Ekonomska fakulteta Borisa Kidriča, Univerza v Ljubljani, 1985

10 V tem poglavju navajam rezultate študije Ostan, Iztok: Izobraževanje italijanske narodnostne manjšine v Sloveniji in slovenske narodnostne manjšine v Italiji kot dejavnik njunega razvoja. - izvajalec: Ljubljana: Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani; naročnik: Koper: Izvršni svet skupščine skupnosti obalnih občin, 1990, str. 24-29

Obala je z vidika kadrovskega potenciala regije relativno majhna. Ob koncu leta 1986 je bilo na tem območju 33.578 zaposlenih, od tega 1.967 z visoko in 2.349 z višjo izobrazbo. To je predstavljalo 4,0% vseh zaposlenih v Sloveniji (4,3% zaposlenih z visoko oziroma 4,8% z višjo izobrazbo). V slovenskem prostoru sta po deležu visoko izobraženih delavcev izstopala predvsem Ljubljana in Maribor, saj je tega leta Ljubljana zaposlovala 43,5% vseh delavcev z visoko izobrazbo v Sloveniji, skupaj z Mariborom pa 54,0%. Če upoštevamo zaposlene v občinah regionalnih centrov, ugotovimo, da so prekašale občino Koper po številu visoko izobraženih delavcev tudi občine Celje, Kranj, Nova Gorica in Novo mesto. Tudi če upoštevamo število visoko izobraženih delavcev v vseh treh obalnih občinah, ki predstavljajo zaradi urbane strnjivosti organsko celoto, ugotovimo, da Obala ni izstopala med slovenskimi regijami, saj ni imela nič več visoko izobraženih delavcev kot npr. občina Celje.

- deleži v %

Občina/skupnost	Vsi zaposleni	Visoka izobraz.	Višja izobraz.
Obala	4,0	4,3	4,8
Koper	2,5	2,6	3,0
Celje	4,7	4,3	4,8
Kranj	4,1	4,4	4,4
Ljubljana	22,3	43,5	25,7
Maribor	11,5	10,5	13,1
Murska Sobota	2,3	1,7	2,4
Nova Gorica	3,3	3,0	3,8
Novo mesto	3,2	2,7	3,1
Slovenija	100,0	100,0	100,0

Tabela 2: Deleži zaposlenih v občinah regionalnih centrov v strukturi vseh zaposlenih v Sloveniji v letu 1986. Vir: Statistični podatki po občinah. - Ljubljana: Zavod republike Slovenije za statistiko, zvezki: 3/1990 in 4/1989.

Že iz podatkov v zgornji tabeli pa se da razbrati, da je po deležu visoko in višje izobraženih delavcev Obala vendarle presegala republiško povprečje. Med občinami regionalnih centrov sta bila po tem kazalcu nad republiškim povprečjem le mesto Ljubljana ter občini Koper (oz. Obala) in Kranj, po skupnem deležu višje in visoko izobraženih delavcev pa so republiško povprečje presegali mesti Ljubljana in Maribor ter občine Koper (oz. Obala), Nova Gorica in Kranj.

V spodnji tabeli pa je možno slediti tudi spreminjanju izobrazbene sestave zaposlenih na Obali in v Sloveniji v desetletju 1976-1986.

Leto	Deleži v %			Indeksi: Slovenija=100		
	Vis+Vs	Visoka	Višja	Vis+VS	Visoka	Višja
1976	8,3	4,2	4,1	103	99	107
1981	10,6	4,3	6,3	112	92	132
1986	12,9	5,9	7,0	113	106	119

Tabela 3: Izobrazbena sestava zaposlenih na Obali v obdobju 1976-1986. Vir: Statistični podatki po občinah. - Ljubljana: Zavod republike Slovenije za statistiko, zvezki: 3/1990 in 4/1989.

Obala se je v času 1976-1986 prebila nad republiško povprečje ne le po deležu višje izobraženih, pač pa tudi po deležu visoko izobraženih delavcev v strukturi zaposlenih. Ob koncu sedemdesetih let je bilo sicer opaziti upočasnitev v naraščanju števila visoko izobraženih delavcev, tako da se je zaostanek za republiškim povprečjem sprva povečeval, v prvi polovici osemdesetih let pa se je delež visoko izobraženih delavcev relativno hitro povečeval in, kot rečeno, v letu 1986 že presegal republiško povprečje.

V tej razpravi se ne bomo mogli ustaviti pri poglobljeni analizi vzrokov take dinamike zaposlovanja na Obali v obravnavanem obdobju. Z veliko verjetnostjo pa lahko trdimo, da pritoka visoko izobraženih delavcev ne gre pripisovati morebitnim boljšim pogojem za ustvarjalno delo na obali. V letih 1984 in 1985 opravljena raziskava¹¹ je namreč pokazala, da je inovativnost na Obali nizka, da le malo strokovnjakov na Obali piše in objavlja članke, da je razvojno-raziskovalnih institucij na Obali malo in da imajo skromen kadrovski potencial in slabe pogoje za delo. Razloge za pritek strokovnjakov gre verjetno iskati izven pogojev, ki izhajajo iz same zaposlitve (osebni dohodki strokovnjakov, ustvarjalno delo ipd). Del tega pa bi bilo morda možno pojasniti iz splošnih tendenc razvoja "centrov" in "periferije" v Sloveniji v omenjenem obdobju. To prikazuje tudi spodnja tabela, v kateri so zbrani podatki za občine mesta Ljubljana (kot najpomembnejšega centra v Sloveniji) in za devet primorskih občin.

Indeksi nam prikazujejo, kako se je v letih 1976-1986 predvsem pa v začetku osemdesetih let zmanjševala prednost centra pred drugimi regijami, če to prednost merimo z deležem visoko in višje izobraženih delavcev v strukturi zaposlenih.

11 Analiza razvojnih možnosti SRS v obdobju 1986-1995. - Priloga poročevalca Skupščine SRS in Skupščine SFRJ. - 16.3.1984

- indeksi: Slovenija = 100

Leto	Ljubljana			Primorska			S. Primorska			J. Primorska		
	Vis +Vš	Vis	Vš	Vis +Vš	Vis	Vš	Vis +Vš	Vis	Vš	Vis +Vš	Vis	Vš
1976	169	210	122	87	77	99	84	70	100	91	85	99
1981	164	208	122	96	81	111	92	80	104	100	82	119
1986	154	195	115	99	87	109	95	82	107	102	92	111

Tabela 4: Izobrazbena sestava zaposlenih na Primorskem in v Ljubljani v obdobju 1976-1986. Vir: Statistični podatki po občinah. - Ljubljana: Zavod republike Slovenije za statistiko, zvezki: 3/1990 in 4/1989.

Kljub zmanjševanju razlike v obravnavanem obdobju pa je bila ta leta 1986 še zelo velika, saj je takrat imela Ljubljana med svojimi zaposlenimi 10,8% delavcev z visoko izobrazbo, kar je cca dvakrat več kot v povprečju v Sloveniji (5,5%). "Periferija", v našem primeru Primorska, pa je v tem obdobju zmanjševala svoj zaostanek za republiškim povprečjem. Pri višje izobraženih kadrih je bilo zaposlovanje v "provinci" bistveno intenzivnejše kot pri visoko izobraženih. To je tudi razumljivo, saj se študentje s podeželja, kjer ni univerzitetnih centrov iz ekonomskih razlogov raje odločajo za krajše oblike univerzitetnega študija. Sredi osemdesetih let je bila izobrazbena sestava zaposlenih v Južni Primorski nekoliko boljša kot v Severni pred-vsem zaradi večjega pomanjkanja visoko izobraženega kadra v severnoprimorskih občinah. Oba dela Primorske sta imela nižji odstotek visoko izobraženih delavcev kot je znašalo republiško povprečje (leta 1986 je bil indeks za Severno Primorsko 82, za Južno pa 92) in višji procent višje izobraženih (Severna Primorska indeks 107, Primorska 111).

Tu se ne bomo poglobljali v vzroke teh "decentralizacijskih tendenc" v preteklosti. Razprava o "bogastvu" centra in "revščini" periferije, ki dandanes tako prosperira v našem političnem prostoru, odvrača pozornost od temeljnega razvojnega problema vseh slovenskih regij: nezmožnosti aktiviranja že itak skromnih kadrovskih potencialov. Preprosto ne gre z to, da bi bila kaka regija kadrovske bogata (morda celo "na račun drugih regij") druge pa ne, saj je bilo leta 1986 celo v "bogati" Ljubljani bistveno manj visoko izobraženih kadrov kot v povprečju v ZDA leta 1971 (kot rečeno v ZDA 14,6% v Ljubljani pa petnajst let kasneje 10,8%, v Sloveniji 5,5%), povpraševanje po njih pa, kljub temu objektivno velikemu pomanjkanju povsod po Sloveniji, skromno(!). To je bilo stanje ob zaključku socialistične ere. Velja ga ponazoriti s tendencami razvoja, ki so jih zaznali tedanji planerji:

Raziskave v okviru projekta "Slovenija 2000", objavljene leta 1984¹², so ugotovile, da bodo potrebe po kadrih skromne tudi do konca tisočletja (čeprav prevelike za kapacitete naših visokošolskih institucij). V projekciji do leta 2000 so npr. predvidevali, da bo povpraševanje po delavcih z visoko in višjo izobrazbo leta 2000 v Sloveniji 14,3% zaposlenih. Če bi hoteli doseči tak delež, bi morali po oceni teh raziskovalcev v Sloveniji do leta 2000 zaposliti vsako leto na novo 5000 diplomantov rednega študija; takrat smo jih uspevali "producirati" le 3000 letno in ta cilj je bil videti ob prenatrpanem in obubožanem šolstvu povsem nedosegljiv. Pri tem pa so raziskovalci poudarjali, da bi v Sloveniji z realizacijo teh težko uresničljivih ciljev dosegli leta 2000 le tako izobrazbeno sestavo zaposlenih, kot so jo imele ZDA v daljnem letu 1965(!).

To je scenarij kadrovske povsem obubožane Slovenije, ki so ga predvidevali raziskovalci v sredi osemdesetih let za njen socialistični razvoj do konca tisočletja. Vprašanje pa je, kaj se je dejansko dogajalo od takrat. To pa je tematika, ki presega poglavje o socializmu in se mu bomo posvetili v naslednjem poglavju.

3. VISOKO IZOBRAŽENI KADRI V POSTSOCIALIZMU

1. Kriza socializma in začetek postsocializma v Sloveniji - kadrovski vidik

S formalnega stališča se je socialistično gospodarstvo v Sloveniji končalo decembra 1988, ko je bil v takratni SFRJ sprejet Zakon o podjetjih, ki je zamenjal Zakon o združenem delu. V ekonomskem in kadrovskem smislu pa je bilo čutiti zaton socializma že prej. Kot kažejo podatki v spodnji tabeli, se je obdobje kontinuirane rasti zaposlenosti, ki jo je uspeval socializem vzdrževati praktično v celotnem svojem razvoju (razen v kriznem iz leta 1968) zaključilo z letom 1986, po katerem

12 Analiza razvojnih možnosti SRS v obdobju 1986-1995. - Priloga poročevalca Skupščine SRS in Skupščine SFRJ. - 16.3.1984

Leto	Število			Struktura (%)		
	Zaposleni	Visoka	Višja	Vis+Vš	Visoka	Višja
1972	591980	22157	18006	6,7	3,7	3,0
1974	650267	24679	22208	7,2	3,8	3,4
1976	690891	29604	26143	8,1	4,3	3,8
1978	750821	31299	31808	8,4	4,2	4,2
1981	789697	36892	37861	9,5	4,7	4,8
1983	803814	40495	42475	10,3	5,0	5,3
1985	827625	43930	46796	11,0	5,3	5,7
1986	830985	45888	48973	11,4	5,5	5,9
1988	825600	46367	49452	11,6	5,6	6,0
1993*	658911	58734	61462	18,2	8,9	9,3

Tabela 5: Število zaposlenih z visoko in višjo izobrazbo v Sloveniji v obdobju 1972 - 1993.

začenja obseg zaposlenosti padati, kar nam prikazujejo tudi podatki v spodnji tabeli. Obdobje med letoma 1986 in 1988 se tako v kadrovskem smislu že razlikuje od preteklosti, čeprav formalno še sodi v čas socializma. Zato ne bomo v tem poglavju opazovali le dogajanj po letu 1988, pač pa tudi krizno dvoletno obdobje pred tem letom (saj že napoveduje čas postsocializma) in jih primerjali s trendi iz preteklosti.

V zgorji tabeli so prikazani tudi podatki za obseg in strukturo zaposlenosti po stopnji izobrazbe. Vidimo, da je v letu 1993 Slovenija dosegla 18,2% zaposlenih z visoko in višjo izobrazbo, oziroma 8,9% z visoko in 9,3% z višjo. Ti deleži sicer še vedno močno zaostajajo za ustreznimi kazalci najrazvitejših dežel, saj je, kot že rečeno, več dežel že v začetku sedemdesetih let imelo več kot 10% zaposlenih z visoko izobrazbo. Ocenjujemo torej, da je v kadrovskem smislu Slovenija zaostajala za razvitim svetom od 25 do 30 let. Zaostanek je torej zelo velik, vendar je le nekoliko manjši od tistega, ki so ga planerji napovedovali v "Sloveniji 2000" sredi osemdesetih let na osnovi tedanjih tendenc razvoja. Prehod v postsocializem je namreč dinamiziral zaposlovanje najvišje izobraženih kadrov, kar nam prikazujejo podatki v naslednji tabeli.

- stopnje rasti v%			
Leto	Zaposleni skupaj	Visoka	Višja
1981 - 1986	1,0	4,5	5,3
1987 - 1988	-0,3	0,5	0,5
1989 - 1993*	-4,9	5,4	5,0

Tabela 6: Povprečne letne stopnje rasti števila zaposlenih v Sloveniji po stopnjah izobrazbe v obdobju

1981-1993. Viri: Statistični letopis 1993. - Ljubljana: Zavod za statistiko republike Slovenije, 1993; vir podatkov za leto 1993: Zavod za statistiko republike Slovenije. * podatki za 30.6.1993, za druga leta pa za 31.12.

Krizno socialistično in postsocialistično obdobje razvoja Slovenije se ne razlikujeta le po izrazito različni dinamiki rasti skupnega števila zaposlenih (v socialističnem rast 1,0% letno, v kriznem stagnantno padajoča rast zaposlovanja po stopnji -0,3% in v postsocialističnem padanje zaposlenosti povprečno 4,9% letno), pač pa tudi po dinamiki rasti števila visoko izobraženih delavcev. Le v kriznem dvoletnem obdobju je zaposlovanje teh delavcev stagniralo (rast 0,5% letno v letih 1987 in 1988), sicer pa se je v času pred to krizo in po njej število delavcev z višjo in visoko izobrazbo povečevalo dokaj intenzivno (cca 5% letno). Opaziti je, da se je v postsocializmu intenziviralo zaposlovanje visokošolcev, saj se je rast tega zaposlovanja povečala od 4,5% letno v času 1981-1986 na 5,4% v letih 1989-1993. Neto letno povečanje števila zaposlenih z visoko izobrazbo se je tako dvignilo z 1800 iz začetka osemdesetih let na 2750 v začetku devetdesetih. Poudariti je treba, da te številke veljajo le za družbeni sektor. V zadnjih letih pa se je močno razmahnil tudi privatni, v katerega se je odlilo (po naših ocenah) občutno število strokovnjakov z visoko izobrazbo, zato lahko trdimo, da je globalna rast števila delavcev z visoko izobrazbo še višja.

Kvalitativni premik je opaziti tudi na osnovi zaposlovanja višješolcev, saj je rast njihovega števila v tem obdobju prvič v razvoju Slovenije nižja kot rast števila visokošolsko izobraženih delavcev. Kljub temu pa je stopnja rasti visokošolsko izobraženih delavcev relativ-

no visoka (5,0% v obdobju 1989-1993, 5,3% v letih 1981-1986).

Hiter dvig deleža visoko in više izobraženih delavcev v času postsocializma (z 11,6% v letu 1988 na 18,2% v letu 1993) je bil torej posledica dveh dejavnikov:

- večjega zaposlovanja visokošolsko izobraženih delavcev in
- drastičnega znižanja celotnega števila delavcev.

V kadrovskem smislu se je torej v postsocializmu začelo kvalitetnejše gospodarjenje; za odgovor na vprašanje, ali je ta dvig dovolj intenziven za doseganje uspehov v mednarodnem merilu, pa bi morali vedeti, kaj so na tem področju uspeli narediti v drugih, razvitejših deželah. Ta analiza presega okvire pričujoče razprave.

3.2. Nadaljevanje zmanjševanja koncentracije kadrovskega potenciala v slovenskem prostoru

Tendenca zmanjševanja koncentracije visokoizobraženega kadra, ki smo jo opazili za obdobje ob koncu socialistične ere, je doživela rahel obrat v dvoletnem obdobju 1987-1988 in se je v začetku postsocializma nadaljevala. Ta ugotovitev utegne presenetiti, saj se je z osamosvojitvijo Slovenije začel proces krepitev državnih služb v Ljubljani, v sredstvih javnega obveščanja pa srečamo pogoste trditve o centralizaciji sredstev in pristojnosti v republiškem središču. Podatki v spodnji tabeli pa nakazujejo, da se na področju visoko izobraženih kadrov, ki so glavna osnova za gospodarsko prestrukturiranje, vendarle dogaja proces hitrejše krepitev periferije kot republiškega centra.

- deleži v %

Občina/skupnost	Deleži v celotnem številu v Sloveniji (%)								Indeks 1993/1981		
	Visoka				Višja				Vis + VŠ	Vis	Vš
	1981	1986	1988	1993	1981	1986	1988	1993			
Koper	2,6	2,6	2,6	2,9	3,2	3,0	3,1	2,7	96	111	85
Celje	-	4,3	4,3	4,5	-	4,8	4,6	5,0	-	-	-
Kranj	4,3	4,4	4,2	4,3	4,5	4,4	4,3	4,5	100	99	100
Ljubljana	47,4	43,5	43,8	40,6	27,8	25,7	25,7	25,0	87	86	90
Maribor	10,1	10,5	10,7	10,6	12,7	13,1	13,4	11,3	96	106	89
Murska Sobota	1,5	1,7	1,7	1,6	2,3	2,4	2,2	2,3	104	110	101
Nova Gorica	3,1	3,0	3,1	3,1	3,7	3,8	3,8	3,5	97	100	93
Novo mesto	2,4	2,7	2,7	3,2	2,6	3,1	3,2	3,3	129	131	128

Tabela 7: Deleži zaposlenih v občinah regionalnih centrov v strukturi vseh zaposlenih v Sloveniji v obdobju 1981 in 1993*. Viri: Statistični podatki po občinah republike Slovenije. - Ljubljana: Zavod republike Slovenije za statistiko, zvezek: 13/1992; vir podatkov za leto 1993: Zavod za statistiko republike Slovenije. Opomba: podatki za 30.6.1993, za druga leta pa za 31.12.

Kadrovski potencial nekega območja merimo v tej razpravi z deležem visoko (oz. više) izobraženih kadrov, ki jih ima regija v populaciji vseh visoko (oz. više) izobraženih ljudi v Sloveniji. Spreminjanje tega potenciala nam prikazujejo indeksi, ki jih v tabeli prikazujemo za obdobje 1993/1981. Indeks, ki je večji od 100, nam pove, da se je delež neke občine, regije v republiškem merilu v tem dvanajstletnem obdobju povečal, manjši pa, da se je zmanjšal.

Predvsem je opazno relativno nazadovanje Ljubljane v primerjavi z drugimi regijami po deležu visoko izobra-

ženih delavcev (indeks 86). Občine vseh regionalnih centrov so v tem času svoje deleže povečale; izjemi sta občini Nova Gorica (100) in Kranj (99), ki sta zadržali tak delež kot pred 12 leti. Zanimiva pa je ugotovitev, da na področju višje izobrazbe ne opažamo povsem enakih tendenc. Tudi pri višješolsko izobraženih kadrih Ljubljana izgublja svojo prednost, toda to lahko rečemo tudi za večino regionalnih centrov, saj sta le občini Novo mesto (128) in Murska Sobota povečali svoja deleža izpred 12 let. Kaže torej, da je število zaposlenih z višjo izobrazbo najhitreje raslo v manjših krajih (v

občinah, ki niso regionalni centri ali republiško središče).

Analiza vprašanja, katere slovenske občine najbolj pritegujejo višješolski kader, presega okvire te razprave, ki je usmerjena v primorsko regijo. Pomudimo se zato na osvetlitvi te problematike s "primorskega" zornega kota.

- indeksi: 1981=100

Občina/skupnost	Visoka+višja	Visoka	Višja
Primorska	93	102	87
Sever. Primorska	98	102	95
Južna Primorska	88	102	79
Obala	86	104	74
Izola	86	97	79
Koper	96	111	85
Piran	60	86	48

Tabela 8: Spreminjanje deležev zaposlenih z visoko in višjo izobrazbo v obalnih in primorskih občinah v odnosu na vse zaposlene z visoko in višjo izobrazbo v Sloveniji v obdobju 1981-1993. Viri: Statistični podatki po občinah republike Slovenije. - Ljubljana: Zavod republike Slovenije za statistiko, zvezek: 13/1992; vir podatkov za leto 1993: Zavod za statistiko republike Slovenije. Opomba: * podatki za 30.6.1993, za druga leta pa za 31.12.

Po deležu visoko in višje izobraženih delavcev v slovenskem prostoru je Primorska relativno skromna, saj je premogla v letu 1993 le 10,5% visoko in višje izobraženih delavcev Slovenije (delež Primorske v strukturi vseh zaposlenih Slovenije je nekoliko višji - 11,4%). V zadnjem desetletju pa se je ta delež še zmanjšal (indeks 93). Padec je nastal zaradi zmanjševanja deleža višje izobraženih delavcev (indeks 87), medtem ko se je položaj Primorske v republiškem merilu pri visokošolsko izobraženih delavcih nekoliko izboljšal (indeks 102). Južna Primorska se od Severne v tem oziru ne razlikuje, le pri višješolskih kadrih opazamo na Južnem Primorskem še bistveno večje zaostajanje za pozicijami izpred 12 let (indeks 79, v Severni Primorski indeks 95).

V južnoprimorski regiji je po deležu višješolcev poslabševala svoj položaj predvsem Obala (indeks 74). Najbolj je po tem kazalcu zaostala piranska občina (indeks 48), za njo izolska (79), pa tudi koprška je relativno nazadovala (85). Le-ta pa je med obalnimi občinami edina povečala svoj delež visoko izobraženih delavcev (indeks 111), piranska je tudi po tem kazalcu

bistveno nazadovala (indeks 86), Izola pa je leta 1993 beležila le rahlo nižji delež visokošolsko izobraženih kot leta 1982 (indeks 97).

V kadrovskem pogledu je torej Obala v teh 12 letih poslabšala svoj položaj v sloveskem merilu, saj predstavljajo više in visokošolsko izobraženi delavci, ki so danes zaposleni na Obali, manjši delež vseh slovenskih delavcev s tako izobrazbo kot leta 1981 (indeks 86). Kadrovski potencial Obale je torej relativno manjši kot nekoč. Razveseljivo pri tem pa je, da se je kvaliteta tega potenciala povečala, saj se je delež visokošolsko izobraženih delavcev povečal (indeks 104) in je zato zmanjšanje posledica izrazitega zmanjšanja deleža višješolcev (indeks 74), ki ga v slovenskem prostoru predstavlja Obala.

3.3. Izobrazbena sestava zaposlenih na Obali in na Primorskem v postsocializmu

Po analizi kadrovskega potenciala Obale, ki smo jo pravkar zaključili, si oglejmo še podatke o strukturi zaposlenih, saj učinkovitost gospodarjenja ni pomembno le to, koliko je intelektualnega kadra, pač pa tudi to, koliko ga je v odnosu do delavcev z nižjimi ravni izobrazbe.

Po stagnaciji v letih 1987 in 1988 je Obala v naslednjih letih izrazito povečala izobrazbeno strukturo zaposlenih, saj je bilo med vsemi delavci Obale leta 1988 le 12,9% takih, ki so imeli visoko ali višjo izobrazbo, sredi leta 1993 pa že 20,6%. Če to primerjamo s izobrazbeno sestavo Slovenije ugotovimo, da ostaja Obala že vrsto let na približno enaki ravni nad slovenskim povprečjem (indeks 111-113).

Ta ugotovitev se utegne zdeti presenetljiva, saj smo v prejšnjem podpoglavju zvedeli, da je Obala z vidika svojega kadrovskega potenciala v zadnjem desetletju izgubljala svoje pozicije v slovenskem prostoru; vendar je to dejstvo možno razložiti z gibanjem celotnega obsega zaposlenih. Kljub temu, da Obala ni povečevala svojega visokošolsko in višješolsko izobraženega kadrovskega potenciala v taki meri kot v povprečju druge slovenske regije, se ji je izobrazbena sestava nadpovprečno izboljševala zato, ker je zelo intenzivno odpustala druge sloje delavstva. V letih 1988-1993 se je obseg zaposlenih na Obali zmanjševal po izredno visoki stopnji (povprečna letna rast zaposlenosti -8,1%), medtem ko je bilo v Sloveniji to zmanjševanje skorajda za polovico manj intenzivno (-4,9% letno). V tem procesu so očitno ostajali v delovnem razmerju predvsem delavci z višjimi ravni izobrazbe, kar je privedlo do tega, da je danes Obala presegla "magično mejo" 10% zaposlenih z visoko izobrazbo (z višjo še nekoliko več - 10,6%), mejo ki so jo visoko razvite dežele dosegle ob prehodu v postindustrijsko družbo v začetku sedemdesetih let.

Ti trendi ne veljajo za vse druge predele Primorske oziroma za Ljubljano, s katero se radi primerjamo. Odpuščanje zaposlenih je bilo v teh območjih manj inten-

zivno kot na Obali. Letne stopnje rasti zaposlovanja v letih 1988-1993 so bile naslednje: Severna Primorska -3,5%, Južna Primorska -7,8%, Ljubljana -4,4%.

Leto	Deleži v %			Indeksi: Slovenija=100		
	Vis+Vs	Visoka	Višja	Vis+Vs	Visoka	Višja
1986	12,9	5,9	7,0	113	106	119
1988	12,9	5,8	7,1	111	104	118
1993*	20,6	10,0	10,6	113	112	114

Tabela 7: Izobrazbena sestava zaposlenih na Obali v obdobju 1986-1992. Viri: Statistični podatki po občinah republike Slovenije. - Ljubljana: Zavod republike Slovenije za statistiko, zvezek: 13/1992; vir podatkov za leto 1993: Zavod za statistiko republike Slovenije. Opomba: * podatki za 30.6.1993, za druga leta pa za 31.12.

- indeksi: Slovenija = 100

Leto	Ljubljana			Primorska			S. Primorska			J. Primorska		
	Vis +Vs	Vis	Vš	Vis +Vs	Vis	Vš	Vis +Vs	Vis	Vš	Vis +Vs	Vis	Vš
1986	154	195	115	99	87	109	95	82	107	102	92	111
1988	155	197	116	98	87	109	96	84	107	101	92	111
1993*	143	179	110	93	85	100	85	76	93	102	96	108

Tabela 8: Izobrazbena sestava zaposlenih na Primorskem in v Ljubljani v obdobju 1986-1992. Viri: Statistični podatki po občinah republike Slovenije. - Ljubljana: Zavod republike Slovenije za statistiko, zvezek: 13/1992; vir podatkov za leto 1993: Zavod za statistiko republike Slovenije. Opomba: * podatki za 30.6.1993, za druga leta pa za 31.12.

V Ljubljani je bil leta 1993 vsak četrti zaposlen visoko ali više izobražen (26,2% delavcev z visoko ali višjo izobrazbo; od tega 15,9% z visoko, 10,2 z višjo), na Primorskem vsak šesti (16,9%, od tega 7,6% z visoko in 0,3% z višjo). Vendar je Ljubljana tudi v tem post-socialističnem obdobju nazadovala glede na slovensko povprečje. To je veljalo tudi za Primorsko kot celoto, čeprav je bil trend razvoja na Severnem Primorskem drugačen od tistega v primorju. To prikazujejo tudi podatki v naslednji tabeli.

V letih 1988-1993 je po deležu više in visoko izobraženih delavcev Severna Primorska še bolj občutno zaostala za slovenskim povprečjem (padec indeksa od 96 na 85), v Južni Primorski pa se je indeks še nekoliko dvignil nad slovensko povprečje (od 101 na 102).

4. "POSTSOCIALIZEM" ALI "KVAZI-POSTSOCIALIZEM"

Kako naj interpretiramo dobljene rezultate? Če bi živeli v razvojno dinamičnem okolju, bi opisano izboljšanje izobrazbene sestave zaposlenih gotovo razveselilo planerje družbenega razvoja. Pri razlagi tega fenomena v naši družbi pa je potrebna veliko večja previdnost. V zadnjih letih se pri nas dogajajo novosti, ki niso tipične za pretekli socialistični svet, pa tudi ne za kontinuirani kapitalistični razvoj na Zahodu. Vrata so se ljudem (na novo) odprla v t.im. "privatni sektor". Začelo se je prestrukturiranje med privatnim in družbenim sektorjem; za privatni tu nimamo podatkov o izobrazbeni sestavi zaposlenih, saj jih naša statistika zanj še ne zbira. Zato naj razpravo zaključim z razmišljanji, ki naj predstavljajo odpiranje dilem o možnih interpretacijah dobljenih rezultatov.

Predvsem se je potrebno zavedati, da se podatki nanašajo le na t.i.m. "družbeni sektor". Če želimo razumeti pomen dviga izobrazbene sestave zaposlenih v njem, verjetno ne moremo mimo nekaterih dejstev, ki kažejo, da se v kvalitativnem smislu še ni bistveno spremenil:

- Menežment je stabilen. Pri vseh bistvenih transformacijah podjetij na Zahodu zamenjajo menežment. V naši družbi na tem področju prevladuje stabilnost, saj v tem sektorju trenutno upravlja menežerski sloj, ki večinoma izhaja iz istih struktur, ki so gospodarile že v času socializma.

- Domači trg je še vedno močno zaščiten, zaprt pred tujo konkurenco in ga zato označuje močan državni intervencionizem. V teh pogojih se minimalna ekonomska učinkovitost (preživetje) dosega predvsem z administrativnim povezovanjem z vplivnimi centri moči zunaj podjetij, ne pa z razvojnimi delom;

- Razvojno-raziskovalna dejavnost je šibka. To potrjujejo tudi podatki o razvojno-raziskovalnem delu na Obali, saj je le-to slabše organizirano kot v tehnološko neinovativnem času socializma; kadrovske je osiromašeno, v ekonomskem smislu pa je stanje na tem področju prav tako slabo kot pred desetletjem¹³.

- Vodstva podjetij praktično ne povprašujejo po najkvalitetnejši izobrazbi (ni povpraševanja po strokovnjakih z doktoratom znanosti in z magisterijem, kar je na Zahodu običajno, pa tudi ne po najuspešnejših diplomantih), štipendije iz gospodarstva so skorajda usahnile, na Zahodu običajnega permanentnega izobraževanja pri nas skorajda ni.

Naša družbena podjetja potemtakem nikakor niso organizacije z intenzivno razvojno dejavnostjo, pač pa so slejkoprej podobna lenobnim socialističnim podjetjem. Po naših izkušnjah je veliko kvalitetnih kadrov v zadnjih letih zapustilo družbeni sektor (sposobni računalničarji, pravniki, zobozdravniki...).

Ne zanikam možnosti, da je dvig izobrazbene sestave zaposlenih posledica skrbi gospodarstvenikov za

kvaliteto gospodarjenja. Ob upoštevanju omenjenih dejstev, pa se mi vendarle zdi bolj verjetna misel, da so kadrovske trendi bolj rezultat nadaljnje birokratizacije tega sektorja. Prav možno je namreč, da se danes dogaja to, kar je ugledni piranski partijski funkcionar pred desetletjem opisal nekako takole: "Kakšnega odvečnega delavca se iz proizvodnje še lahko rešimo, iz administracije pa zelo težko." Visoko in više izobraženi delavci, zaposleni v glavnem v administrativnih službah, imajo praviloma večjo družbeno moč kot nižje izobraženi. Možno je torej, da niso ohranili zaposlitev zaradi morebitne kakovosti in ekonomske potrebnosti, pač pa preprosto zato, ker se jih podjetje ni moglo "otresti". Možno je trditi, da ta sloj vztraja v družbenih podjetjih zgolj zato, ker jim taka zaposlitev kljub vsemu zagotavlja nekoliko večjo varnost in udobno neustvarjalno administrativno delo kot negotovi privatni sektor. Spodbud za osebnostni razvoj za sedaj družbeni sektor ne daje veliko, plače so nizke, dolgoročne perspektive zaposlitve pa (ob napovedanem lastninskem prestrukturiranju in očitni ekonomski neučinkovitosti) slabe. Dvig izobrazbene sestave zaposlenih je torej verjetno posledica odpuščanja najšibkejših, ki torej nosijo bremena "preobrazbe" gospodarjenja in ohranitve zaposlenosti administrativne "elite" ter je v končni instanci predvsem izraz birokratizacije podjetij ne pa kvalitativnega preskoka.

Ta birokratski sloj je verjetno neustvarjalen, saj izhaja iz našega šolstva, ki je že od časov avstroogrske usmerjen izrazito v dril, ne pa k spodbujanju ustvarjalnosti; dosedanja socialistična praksa mu tudi ni dala dovolj izkušenj na področju ustvarjalnosti; zato lahko menimo, da nima moči za soočanje s svetovnim gospodarstvom. Ima pa moč in željo preživetja, ki ga verjetno ne more doseči drugače kot z ohranjanjem "statusa quo" - ob močni podpori birokratske države.

Možno je torej sklepati, da so "izobrazbeno elitna" podjetja in organizacije v negospodarstvu vse prej kot spodbujevalci razvoja; možno je celo nasprotno, da so aktivni zaviralci procesa družbene preobrazbe.

Socializem je sedaj za nami. Toda ne v celoti. Minil je tisti njegov kvaliteten del, ki je pomenil zagotavljanje socialne varnosti ljudi. Preživel pa je, kot kaže, njegov trdoživejši, birokratski del - in kot elitni birokratizem.

13 Glej Zohil, Josip: Znanstvenotehnološka dejavnost v Sloveniji in obalnih občinah. - Primorska srečanja, 145/93, str. 311-315.

RIASSUNTO

Il contributo analizza i dati statistici sul grado di istruzione dei dipendenti nel settore sociale del Litorale capodistriano nel periodo 1976 - 1993, confrontandoli con quelli della Slovenia e del mondo industrializzato. Vengono comparati i trend di sviluppo del periodo 1976 - 1986 con quelli del periodo successivo. Alla metà degli anni Ottanta, il Litorale capodistriano superò la media repubblicana nei segmenti universitario e biennio universitario. Un rapporto mantenuto anche in seguito, ma soltanto grazie all'intensivo licenziamento di lavoratori con grado di istruzione inferiore. Nel settore dell'impiego di nuovi esperti, infatti, non raggiunse la media repubblicana. Si registra una tendenza alla decentralizzazione dei profili laureati da Lubiana nelle altre regioni. Nel periodo post - socialista, il grado di istruzione dei dipendenti cresce più rapidamente del periodo precedente, il che non vuol dire necessariamente una migliore qualità della gestione economica. E il ritardo della Slovenia rispetto al mondo industrializzato continua ad essere molto ampio (25 - 30 anni).